

Szerződéses biztosítékok változása az új Ptk.-ban*

A polgári jogi viszonyok összetett jogviszonyok, Grosschmid Béni szavait kölcsönvéve olyan kötelmi, vagy kötelmi szálakkal átszőtt dologi jogviszonyok, melyeket leginkább *bonyolult szövetként* lehetne jellemezni, mely szövet valamennyi szálán végiglátni aligha lehetséges. A szerződéses kötelmeket ez a bonyolultság egyre inkább jellemzi, de aligha állhatunk másképpen zálogjoghoz sem, mely Nizsalovszky találó megfogalmazásával a dologi jogoknak a kötelmek felé eső szárnyán helyezkedik el. A zálogjog Janus arcúsága nem szűnik meg a következő években sem: a zálogjogi szabályoknak a Dologi jogi könyvbe való áthelyezése nem változtat azon, hogy továbbra is sajátos jogviszonnyal, kötelmi alapú dologi kielégítési joggal állunk szemben. A zálogjog témakörének kimerítő taglalását mellőzöm, ehelyütt csak utalok arra, hogy a különvált zálogjog (5:100. §), vagy a zálogjogosulti bizományos (5:96. §) jogintézménye komoly feladatok elé fogja állítani a jogalkalmazókat (e jogintézményekre – fogalmi szinten – hamarosan visszatérek).

A polgári jogi jogviszonyok soha nem egy-egy törvényi tényállásként állnak előttünk, hanem minden esetben egy rendszer elemeiként. Ehelyütt természetesen csak a polgári anyagi jogról beszélek, vagyis a felvetett kérdéseket a polgári anyagi jog oldaláról – ha úgy tetszik, az anyagi jogra szűkítve – közelítem meg. Világos, hogy a helyzet még összetettebb arcot mutat (mely lehet színesebb vagy vészjóslóbb), ha a szerződési biztosítékok polgári joga mellé közbeszerzési vagy hitelintézeti jogszabályokat állítunk, vagy ha a biztosítékokat csődjogi szemszögből közelítjük meg. És akkor még a témakör számos eljárásjogi vetületéről nem is beszéltünk (elegendő ehelyütt a szerződési biztosítékok legnagyobbja, a zálogjog és a végrehajtási jog kapcsolatára utalni).

Amikor tehát rész és egész viszonyáról beszélek, a vizsgálódást a polgári anyagi jogra szűkítem. Az elemek között a kapcsolat általában egyszerű és egyértelmű. Példának okáért a *kezességi jogviszony* részletszabályai a *Hatodik Könyv Harmadik részében, A biztosítéki szerződések cím* alatt külön fejezetben nyertek elhelyezést. Ez a megoldás a kezességvállalás önálló szerződéstípuskénti megközelítését erősíti, nézetem szerint egyébként helyesen. Emellett a kezességre – mintegy második szintként – a *Hatodik Könyv Második része* is vonatkozik, mely *A szerződés általános szabályai* elnevezést viseli. Itt található például a szerződés létrejöttére, az általános szerződési feltételekre, a szerződés érvénytelenségére vonatkozó szabályok. Harmadik szintként a *Hatodik Könyv Első részét* említhetjük, mely *A kötelmek közös szabályait* foglalja magában. Itt található pl. a jognyilatkozatok alakszerűségére, a képviselőre – ezen belül is az álképviselőre és az érdekellentét miatti összeférhetetlenségre – vonatkozó

szabályok, de az elévülés és a többalanyú kötelmek szabályanyaga. Három kötelmi szint – de mindhárom életbevágó szabályokat tartalmaz a kezességi jogviszonyra nézve. Végül, de nem utolsósorban említhető negyedik szintként a polgári jogi alapelvek szabályanyaga, melyet a kódex rövid, de annál fontosabb *Első Könyve* tartalmaz. Nincs, aki kétségbe vonhatná, hogy egy kezességi jogviszony esetében is érvényesülnie kell a jóhiszeműség és tisztesség követelményének (1:3. §), és hogy a kezesi kötelem előkészítésétől a kötelem megszűnéséig tilos a joggal való visszaélés (1:5. §).

Ez a kapcsolat egyszerű, bár a jogalkalmazásban a konkrét szabálytól távolodó normák helyes alkalmazása, pontosabban szólva a konkrétól az absztrakt felé haladás következményeinek helyes levonása olykor nehéz feladat elé állítja a jogalkalmazókat. Amíg szerződési vagy kötelmi jogon belül gondolkodunk, addig ez a probléma kevésbé merül fel – a szerződés létrejöttének, a jognyilatkozat hatályosulásának vagy értelmezésnek, az érvénytelenségnek a kódexbeli szabályait értelemszerűen alkalmazzuk. Ha azonban a jogi rendelkezések rétegezetségét érintő fenti gondolatmenet helyes, márpedig a 2013. évi V. törvény szerkesztése is erre enged következtetni, akkor ugyanezt kell elfogadnunk a polgári jogi alapelvek kapcsán is. Ez viszont már nehezebb kérdés. Semmiképpen nem helyeslem, amikor a polgári jog alapelveit akár a jogi irodalomban, akár az ítélkezési gyakorlatban másodlagos, kiegészítő vagy pótló jogi normaként kezelik. Nem tagadom, hogy az alapelveknek van kiegészítő vagy hégzagpótló hatása. Az alapelv szerepe azonban messze nem merül ki ennyiben: megítélésem szerint minél magasabban helyezkedik el az absztrakció szintjén egy jogi norma (és én a kódexen belül az alapelveket tekintem ebben az értelemben a legmagasabb szintű normáknak), annál sűrűbb a hatása. *Csak az alapelveknek van a polgári törvénykönyvben az egész kódexen átívelő hatása és megfordítva: csak olyan szabály ismerhető el alapelvként, amely ilyen erővel, intenzitással bír.* Az új kódex Első könyvében felsorolt alapelvek vitán felül ilyenek. Ez a megközelítés egyáltalán nem elméleti nézőpont. Észre kell venni, hogy a polgári jog nehéz eseteiben az alapelvek, vagy fogalmazzunk másképpen: az alapelvszerű megoldások hoznak eredményt. Ehelyütt kizárólag a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés megítélésének nem éppen egyszerű kérdését említem, melynek esetében a jogirodalom és az ítélkezési gyakorlat együtt mutatott rá arra, hogy e fogalmat a polgári jog alapelvein keresztül kell megpótlani tartalommal.

Az iménti gondolatmenettel arra próbáltam a figyelmet felhívni, hogy a szerződési biztosítékok joga nem egyenlő néhány konkrét jogintézménnyel, nem egyenlő a zálogjog, a kezesség, a kötbér vagy a garancia megszű-

* A Magyar Jogász Egylet XXXIV. Vándorgyűlésén elhangzott előadás szerkesztett változata.

kebben vett szabályaival. E konkrét rendelkezések mögött – hol egyértelműen, hol halványabban, de – mindig ott van a teljes kódex, valamennyi anyagi jogi szabály. Ez pedig azt jelenti, hogy amikor arra keressük a választ, hogy milyen változások várhatóak a szerződési biztosítékok jogában 2014. március 15. napjától, akkor a megoldást kizárólag a teljes kötelmi jog, illetve közös szerződési szabályok (esetleg dologi jog) áttekintése illetve újratanulása után kapjuk meg. Ez az új törvény szükségszerű hozadéka.

Lássunk néhány példát a fentiek érzékeltetésére.

Önmagáért szóló, egyértelmű, s csak átvitt értelemben véve mögöttes szabályokat adnak a biztosítékok jogában is a szerződés érvénytelenségének kérdései. A polgári jogban az érvénytelenség–érvényesség szabályai, mint a cselekvési lehetőségek kógens törvényi korlátai jelennek meg, ezáltal behatárolják a biztosítéki megállapodások tartalmát, joghatásukat is. Nem elég tehát a zálogjog, a kezességi szerződés, a kötbér vagy a kárátalányok (hogy egy speciális, rendhagyó biztosítéki eszközt is említsek) szabályaival tisztában lennünk – ismerni kell ezeket a „természetes” magatartási kereteket is, amelyeket a jogalkotó az érvényesség–érvénytelenség viszonylatban megrajzolt. Annak, hogy mi az, ami érvényes és mi minősül érvénytelennek, a polgári jogban egyértelműnek kell lennie. Mégis e kérdés eldöntése nagyon sokszor egyáltalán nem egyszerű feladat.

Példaként vegyünk először egyetlen témakört. Ma is megosztja a jogi közvéleményt az ún. *rendhagyó biztosítékok* problémája. Vagyis: lehet-e biztosítéki jogot alapítani a törvényi – mondjuk úgy, nevesített – biztosítéki intézményektől eltérő alakban? Dologi jogi és kötelmi jogi problémák vegyülnek egymással, és szinte hatványozott erővel igyekeznek a vitában érdekeltek figyelmét megosztani vagy irányítani. Közismertnek mondható a fiduciárius biztosítékok körül kialakult éles vita és ismert a jelenlegi ítélkezési gyakorlat nagyjából egységesnek mondható (bizonyos kereteken belül engedő) hozzáállása. A néhány évvel ezelőtt kirobbant problémát az új Polgári Törvénykönyv is érinti: a 6:99. § kimondja a fiduciárius hitelbiztosítékok semmisségét: „*semmis az a kikötés, amely – a pénzügyi biztosítékokról szóló irányelvben meghatározott biztosítéki megállapodások kivételével – pénzkövetelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására, vételi jog alapítására irányul.*” Egyértelmű iránymutatás ez a jogalkotó részéről, mely nyilvánvalóan érinteni fogja a szerződési biztosítékok joganyagát – biztosítéki célú vételi jog és engedményezés, visszavásárlási joggal kombinált, fedezeti célú adásvétel intézményeire gondolunk elsősorban. A most hivatkozott jogi norma helyessége felől nem kívánok állást foglalni. Annyit viszont meg kell jegyezni, hogy az általános törvényi tilalom ellenére a biztosítéki célú átruházás vagy annak halványabb formája a kódexben olykor-olykor megjelenik, vagy legalábbis felfedezhető: a bizalmi célú, a causa fiduciae jogcímével rokon jogviszony-alakítás nem csak nem tűnik el, hanem törvényi szabályozást is nyer:

- gondoljunk itt a zálogjogi bizományos intézményére, amikor is a nyilvántartásba bejegyzett

zálogjogosulti bizományos a saját nevében, de a zálogjogosult javára eljárva a zálogjogosultak jogait gyakorolja és az őket terhelő kötelezettségeket teljesíti [5:96. § (5) bekezdés],

- vagy gondolhatunk a bizalmi vagyongazdálkodás új intézményére (Hatodik Könyv 6:310–6:330. §§),
- de ilyen pl. a különvált zálogjog első ránézésre, de második hallásra is idegen intézményére, mely szerint a jelzálogjog jogosultja – szerződéssel, tartozásának biztosítékául – a biztosított követelés nélkül is átruházhatja a zálogjogot a vele szembeni követelés jogosultjára (5:100. §). Itt a törvény tételes szabállyal oldja fel a fiduciárius biztosítékok generális tilalmát.
- Végül csak röviden megjegyzem, hogy az engedményezés új szabályai között a kötelezett értesítése után a teljesítési utasításnak a visszatartása is emlékeztet a biztosítéki engedményezés (azon belül is a csendes engedményezés) eszközözére [bizományi és bizalmi elemekkel áll előttünk a 6:198. § (3) bekezdése].

Ehelyütt szeretném egy aprónak tűnő, de idővel talán lényegessé váló kérdésre a figyelmet felhívni. A 2013. évi V. törvény egyik jogszabály-szerkesztési újdonsága, hogy a jogalkotó címmel látta el az egyes szakaszokat. Ez a megoldás többnyire egészen pontos és az eligazodást segíti, máshol nem feltétlenül szerencsés. Azt viszont nem szabad feltételezni a jogszabályról, hogy úgymond „feleslegesen” szaporítja a szót – egy kódexben minden betűnek súlya kell hogy legyen. A 6:99. § imént idézett szövege a „Fiduciárius hitelbiztosítékok semmissége” címet viseli, vélhetően azért, mert jobb címet nemigen lehetett találni. A cím és a normaszöveg között azonban a kapcsolat nem egészen pontos. A jogalkotó nem határozza meg, de a jogtudomány sem egyértelmű abban a kérdésben, hogy mit kell konkrétan fiduciárius biztosíték alatt érteni. A 6:99. § ezzel szemben tételesen meghatározott ügyleteket sújt érvénytelenségi (semmisségi) jogkövetkezéssel, ezek viszont nem ölelik fel a fiduciárius biztosítékok teljességét. Ez a jogalkotói megoldás a jövőben – érzésem szerint – számos problémát fog okozni.

Az imént azonban nem véletlenül használtam a „rendhagyó biztosítékok” kifejezést. Az adóst terhelő teljesítési kötelezettség kikényszerítésére vagy a kikényszerítés támogatására a klasszikus biztosítéki eszközökön túl – leszámítva a száműzött fiduciárius intézményeket – egyéb eszközök is fellelhetők (Grosschmid szavaival élve) a kénytetőség szertárában. A következő példákkal azt szeretném érzékeltetni, hogy a szerződési biztosítékok témaköre a konkrét szabályok és a mögöttes normaanyag kapcsolatát milyen színes, sokféle változáson megy keresztül.

Rendhagyó szerződési biztosíték az *elidegenítési és terhelési tilalom* – akkor is és annak ellenére, hogy nem ebben a formában nevesíti a jogalkotó. Köztudott az is, hogy a szerződési gyakorlatban – különösen a gépjármű finanszírozás területén – szinte bevett „biztosítéki eszközzé” vált a gépjárműkísérő okmányok – törzskönyv – biztosítéki visszatartása. Ez az intézmény hatályos

jogunkban önálló biztosítékként nem működik, többnyire kiegészítője, szoros kapcsolatban álló kiegészítője más biztosítékoknak. Gondolok itt a biztosítéki célú – a hatályos Ptk. alapján még alapvetően érvényesnek tekintendő – vételi jogra, melynek fedezeti célú gyakorlását támogatja az elidegenítés és terhelési tilalom kikötése. A törzskönyv visszatartása helyes megközelítésben – nézetem szerint, legalábbis – egyfajta sajátos jogcímű letéti megállapodásként (a törvényben nem nevesített „biztosítéki letétként”) segíti az elidegenítési és terhelési tilalom érvényesülését. Ezek így okkal és alappal sorolhatók a szerződési biztosítékok közé.

Az új Ptk. hatályba lépésével a gyakorlat várhatóan meg fog változni. Egyrészt a vételi jog biztosítéki célú alkalmazása megszűnik majd – bár magam részéről tartok kerülő utak igénybevételétől – de továbbra sincs akadálya annak, hogy a tilalom a hitelezőnek valamilyen, a dologra vonatkozó jogát biztosítsa (pl. zálogjogát, de egyéb jog is szóba jöhet, pl. tartási jog vagy az ajándék visszakövetelésének joga stb.). Erre az új Polgári Törvénykönyv is lehetőséget ad (5:31–5:32. §§). Másrészt megszűnik az a korlátozás, hogy ilyen tilalmat csak az átruházással egyidőben lehet létesíteni, illetőleg az új kódex az elidegenítési és terhelési tilalom mellett megadja a (puszta) elidegenítési tilalom kikötésének lehetőségét is.

Említésre kerülhet a *kárátalányok* biztosítéki szerepe. Napi praxisban és ítélkezési gyakorlatban is egyre sűrűbben találkozunk velük. Kétségtelen, hogy a kárátalányok, Grosschmid szavaival élve „kártérítéspótlékok” a bizonyítási teher lazításával (kiiktatásával) fontos szerepet játszanak az üzleti élet szerződéseiben, mely igényli a lehetőleg tiszta, gyors, vitathatatlan megoldásokat. A kárátalányok fogalmával a kódex nem foglalkozik, ezek az intézmények a kötelmi jog általános és a szerződési jog közös szabályai alatt jönnek létre és ítélandók meg. Érzésem szerint ebben a körben a látványos változást a kártérítési jog normáinak megváltozása fogja jelenteni. Ez is egy újabb, háttérként szolgáló jogterület, melyben az új törvény a megszokottól olykor egészen eltérő logikájú jogi megoldásokat tartalmaz. Konkrétan a hatályos joghoz képest jelentős változást tapasztalhatunk abban a kérdésben, hogy – egyszerűen fogalmazva – mit és milyen mértékben lehet érvényesíteni a (nyilvánvalóan túlnyomórészt) kontraktuális kárfelelősségi tényállásokban. Széles körben ismert az új kódex egyik legkomolyabb kötelmi jogi újítása, mely a kárfelelősségi alap és a felelősség mértéke terén is megváltoztatja az eddigi szabályozást (lásd erre nézve 6:142. § és a 6:143. § rendelkezéseit, elsősorban az ún. előreláthatósági klauzulát). Erre a kérdésre nem fogok kitérni – ismereteim szerint legutóbb Vékás professzor úr foglalkozott részletesen e problémával a Kecskés László professzor előtt tisztelgő, Pécsen megjelent jubileumi kötetben. Az előadás témája kapcsán csak annyit jegyzek meg, hogy a szerződésszegéssel okozott károk megtérítésére vonatkozó szabályok a Ptk. 6:59. § (2) bekezdése értelmében – ez az ún. diszpozitivitási klauzula – engedő szabálynak, diszpozitív normáknak tűnnek. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az „átalányo-

zás” nem rossz értelemben véve még többet „lazít” a szabályok kötőerején, akkor a kárátalányok biztosítéki célú alkalmazásában szinte kimeríthetetlen lehetőségek rejlenek.

Különleges szerződési biztosíték a *tulajdonjog fenntartása* is. Érdemes odafigyelni rá, mert a szabályok itt is jelentősen megváltoznak – a változások pedig mondhatni „több rétegben” érintik a jogintézményt (6:216. §). A jövőben nem fogalmi elem, hogy a tulajdonjog fenntartásában a felek az átruházó szerződés megkötésekor állapotjanak, meg – ezzel a jogalkotó a jellemző funkció felől közelítve az ingó dologi biztosítékok irányába mozdítja el a jogintézményt. Ezt támasztja alá az is, hogy a tulajdonjog fenntartást az eladó köteles lesz az új törvénnyel együtt megszülető ún. hitelbiztosítéki nyilvántartásba vagy egyéb ingó nyilvántartásba, illetve az ingatlan-nyilvántartásba bejegyeztetni. Ennek elmulasztása jóhiszemű harmadik személyek jogaira – jogszerzésére – lesz leginkább kihatással, a részletszabályok ismertetésétől eltekintek. Az előadás eddigi logikáját követve egy további kapcsolódási területre szeretném a figyelmet felhívni, melyen bizonyos, hogy változásokat kell a jogi képviselőknek eszközölniük. Tudvalevő, hogy a tulajdonjog-fenntartás a joghatásait – a dologi váromány intézményén keresztül – legteljesebben addig képes kifejteni, amíg az érintett dolog „megvan”. Mihelyt a dolog átalakul (feldolgozzák, más dologgal vegyül, beépítik stb.) vagy jóhiszemű jogszerzőre átruházzák és így tovább, a tulajdonos vételárjogosult azonnal igényérvényesítési nehézségekkel kénytelen szembenézni, a legrosszabb esetben a biztosíték elvesztésével kell számolnia. A gyakorlatban – nem vitásan elsősorban német és osztrák példa alapján – jelen van az ún. meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás intézménye, mely megtévesztő elnevezés kissé leegyszerűsítve annyit jelent, hogy az eladó és a tulajdonjog-fenntartással vevő megállapodnak abban, hogy a vevő a tulajdonába nem került dologt értékesítheti (beépítheti), saját vevőire tulajdonjogot ruházhat át, ezzel egyidőben azonban előre engedményezi a jövőbeli vételárkövetelést a tulajdonjog-fenntartással eladóra. A 2013. évi V. törvény már idézett 6:99. § rendelkezése (a fiduciárius átruházás generális tilalma folytán) ennek a megoldásnak a jövőre nézve útját állja, de nincs akadálya annak, hogy a felek egyéb biztosítéki megoldásokkal pótolják a biztosítéki engedményezést. Ilyen lehet pl. a jövőbeli (vételár-) követelésen alapított zálogjog intézménye, hogy csak egyet említsek. Ebben a körben tehát egy megszokott jogintézmény – vagyis a tulajdonjog-fenntartás – esetében néhány csekélynek látszó változás miatt a jogalkalmazóknak egyszerre kell a teljes jogintézményt újragondolni.

Azt csupán megjegyzem, hogy a tulajdonjog-fenntartás – ha a jogintézményt, mint „összkepet” nézzük – világosan érzékelhető, erős elmozdulást mutat a szerződési biztosítékok területe felé: az utólagos kikötés lehetősége, vagy a hitelbiztosítéki nyilvántartásba való bejegyeztetés „puha” kötelezettsége ezt igazolja. Ha el nem is tűnik, de veszt jelentőségéből az ingó tulajdonjog-fenntartás jogi konstrukciójában rejlő dologi

várományi jelleg – erősödik a zálogjogias természet. Ilyen hangsúlyeltolódás után viszont a tulajdonjog-fenntartás már nem áll messze attól, hogy a fiduciárius biztosítékok közé kerüljön: egy tulajdonátruházási folyamatba utólag beillesztett fenntartás bizonyos értelemben nem más, mint a tiltott biztosítéki tulajdonátruházás reciproka, de legalábbis közeli rokona.

Az új Polgári Törvénykönyv – általam ehelyütt nem ismertetett és nem részletezett indokok alapján – kevesebb törvényi alapelvet tartalmaz, történetesen az értelmezési elvet, a jóhiszeműség és tisztesség követelményét, az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelményét és a joggal való visszaélés tilalmát. A módosult hozzáállás oka egy szemléletváltásban áll, melynek lényege, hogy a kódex a jogalanyok együttműködésére építő jogképtől az alanyi jogaikat szabadon gyakorló alanyokból összeálló jogkép irányába mozdul el. Úgy vélem azonban, hogy ez az elmozdulás, vagyis az alanyi jog szabad gyakorlásának hangsúlyozása nem vonhatja el a figyelmet arról, hogy a polgári jogi kapcsolatokban nagyon sokszor – talán egyre gyakrabban – szükséges, mi több elengedhetetlen a jogviszonyok komplex vizsgálata. A következőkben ezzel a kérdéssel foglalkozom.

Térjünk ki arra az esetre, amikor *a hitelezővel szemben az adós tartozásáért harmadik személy vállal járulékos mellékkötelezettség formájában helytállást* (készfizető kezességet vagy zálogkötelezettséget, régies elnevezésével „dologi kezességet”).

Kezdjük az utóbbival. Grosschmid Béni mélyreható elemzése óta nem vitás, hogy a kötelelem önmagában alig értelmezhető fogalom: helyesebb *kötelmi jogviszonyról* beszélni, a kötelelem tartalma pedig „a kötelemből folyó szertehatások” egész szövedéke, komplexuma, aminek valamennyi szálán végigláttni alig lehetséges. Ha szerződéses kötelelemről beszélünk – márpedig a biztosítékok jogának főkérdései itt merülnek fel – akkor egy elemzés során a szerződéses jogviszonyon belül is számos, önállóságában hol erősebb, hol halványabb kötelelem-szál tárul fel előttünk. Ráadásul a kötelmi jogviszony tágabb értelemben összefonódhat több szerződésből is: jelesül egy alapul szolgáló kölcsönjogviszonyból és a hozzá kapcsolódó (hozzá járuló) biztosítéki szerződésből (leggyakrabban nem is egyetlen, hanem több szerződésből). Még tovább lépve: a szerződési biztosítékok alkalmazásba vétele a polgári jogban, a mindennapi élet és az üzleti viszonyok területén egyaránt szükségszerűen – mondhatni, szinte magától értetődően – többszemélyes magánjogi viszonyt hív életre, ahol szerződések és kötelemek halmozódnak, érdekviszonyok polarizálódnak és feszülnek egymásnak.

A hitelező kölcsönszerződést köt az adóssal, mely szerződéses kötelemet hoz létre közöttük. Ezzel egyidőben a hitelező egy másik szerződést is köt egy készfizető kezessel. Ez is egy szerződéses kötelelem. Ezzel egyidőben kötelmi természetű jogviszony áll elő a kezes és az adós között, mely szerződéses alakot is ölthet, bár ez a jogviszony sokszor (nagy hiba) nem tart igényt erre a formára. Ez egy harmadik kötelmi jogviszony. Egyéb személyekről nem szólnak, de a jogi helyzet tetszés

szerint bonyolítható (gyakran az érdekeltek tetszése ellenére bonyolódik is). Lehetetlen nem észrevenni, hogy *e két szerződésből álló, de háromszemélyes jogviszony szoros szálakkal kapcsolódik össze*. A hitelezőt fennálló jogai mellett számos kötelezettség is terheli mind az adóssal, mind pedig a kezessel szemben. A kezes nem egyszerűen és nem kizárólagosan fizetésre köteles más helyett, hanem igény tarthat az adóst illető kifogásokra [6:417. § (2) bekezdés], beszámíthatja a saját követelése mellett a kötelezett követeléseit is [ugyanezen 6:417. § (2) bekezdés], megtérítési igény illeti (az eddigi törvényi engedmény helyett vö. 6:57. §) és a megtérítési igény biztosítására a követelés biztosítékai fennmaradnak [6:57. § (3) bekezdés] stb. De a kezes igényt formálhat a hitelező gondos magatartására is – a 6:426. § rendelkezése értelmében ha a jogosult lemond a követelést biztosító valamely jogról vagy egyébként az ő hibájából a követelés a kötelezzel szemben behajthatatlanná válik vagy a behajtása jelentősen megnehezül (itt egy újdonság!) a kezes szabadul a kötelemből. *Ezek a kötelek – ezen belül jogosultságok és kötelezettségek – kölcsönösen kiegészítik és feltételezik egymást, olyképpen, hogy olykor egyes jogosultságok egyenesen a másik jogviszonyból merítenek elemeket.*

Vitán felül áll, hogy a több tényből fakadó kötelek egymásra épülésének látványos példájával állunk szemben. A polgári jogász az így kialakult jogi kapcsolatot – a benne rejtőző elemek elkülönülése ellenére is – egységes jogviszonyként látja, mi több, kénytelen is egységes kötelmi jogviszonyként szemlélni. Ha viszont idáig eljutottunk, akkor az is egyértelmű, hogy e teljes vagy tágabb értelemben vett kötelmi jogviszonyra is érvényesülnie kell a polgári jog rendező elveinek, a polgári jog alapelveinek is.

A jogtudomány és a jogi irodalom messze nem egységes abban a kérdésben, hogy egyáltalán *melyek a polgári jog alapelvei*. Ezért is tettem említést az előadásban alapelvekről és alapelszerű szabályokról. Annyi bizonyos, hogy a jogtudomány és vele a gyakorlat bővíti, alakítja az alapelvek körét, ami azt is jelenti, hogy az alapelvek időről-időre újabb megvilágításba is kerülhetnek. Ennek fényében legyen szabad a kódex 1:1. § rendelkezéséhez egy megjegyzést fűznöm. A felhívott szabály a következőképpen szól a Polgári Törvénykönyv élén: „e törvény a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerint szabályozza a személyek alapvető személyi és vagyoni viszonyait.” Tisztában vagyok azzal, hogy e rendelkezés a törvény tárgyi hatályát igyekszik kijelölni, ugyanakkor a mellérendeltség és egyenjogúság elve – mint módszertani és jogalanyi minőség – nézetem szerint túlmutat a hatály kérdésén. A mellérendeltség és egyenjogúság elve a vagyoni viszonyokban – melyek a szerződési biztosítékok témaköre kapcsán érdekes számunkra – nagyon fontos értelmező-rendelkező elvként lehet jelen és adhat segítséget a jogalkalmazás számára összetett, nehéz polgári jogi problémák esetében. Látni kell, hogy ez az 1:1. § minden kódexbeli polgári jogi norma evidens útmutatója, ennek következtében valamennyi jogviszonyalakító szabályban bennerejlő normatív elem. Az elvpár nagyon szoros kapcsolatot

mutat fel – nem véletlenül – a jóhiszeműség és tisztesség, a szerződések jogába utalt együttműködési kötelezettség elvével, de figyelemreméltó hasonlóság figyelhető meg a szerződési igazságosság követelménye és a szerződési szabadsággal való visszaélés tilalmának fogalompárjával is.

Kétségsbe nem vonható tény, hogy a szerződési biztosítékok joga – ami az alkalmazásba vétel, illeti – mára szorosan összefonódott a szerződéskötés egy nélkülözhetetlen, de veszélyessé válható útjával, a blanketta szerződésekkel. Ma a zálogjoggal, kezességgel, bankgaranciával – de akár kötbérrel vagy ingó tulajdonjog-fenntartással stb. – kapcsolatos jogviták nagyrészt általános szerződési feltételekben megállapított jogi környezetbe illeszkedve kerülnek elének. Általános tapasztalat – számos közzétett döntés tanúbizonysága szerint is – hogy ilyenkor a jogviszonyban érintett alanyok szerződési pozíciói között gyakran az említett elveket sértő egyensúlyzavar érzékelhető. Az általános szerződési feltételek egyes kikötései tisztességtelenségének megállapítására és a jogkövetkezmények levonására irányuló perekben a bíróságok elvégzik az egyedi kikötések kontrollját. Ezek a perek azonban nem az egész szerződést, különösen nem a teljes kötelmi jogviszonyt, hanem – tárgyuknál fogva – kizárólag az egyes szerződési kikötéseket ragadják meg. Az is igaz ugyanakkor, hogy a kötelmi jogviszonyok – ezen belül is pl. a szerződési biztosítékok egész sorát vonzó hitelügyletek – nem egyes jogintézmények darabjai, egy hitel- és kölcsönszerződés nem egyszerűen egymás mögött sorjázó kikötések összessége. A polgári jog – szerencsére – nem matematika: a szerződés elemei ugyanis együttállásukkal önálló képpé alakulnak, az elemek (a szerződés kikötései, az alkalmazott biztosítékok, legyenek azok egészen klasszikusak vagy különlegesek) nem egyszerűen összeadódnak, hanem át is színezik egymást. Ez a jellemvonás viszont igényli – szinte megköveteli – hogy a több elemből összeálló, komplex jogviszonyok esetében a kötelmi viszony vizsgálatát a részek elemzése mellett az egészre is el kell végezni.

Az új Polgári Törvénykönyv nem egyszerűen „újraszabályozott jogintézmények sorozata”, hanem – amint arra korábban kitértem – sokszor új szerkezettel bíró, új rendszerben új részekkel működő egység. A megváltozott normatív környezet ezért a tételes jogszabályok sorban haladó megismerésén túl (melynek fáradságos munkáját nem kerülhetjük el) másfajta értelemben is fokozott figyelmet követel. Nem elegendő tehát az új zálogjogi szabályok, a fogyasztói kezesség vagy a garancia rendelkezéseit tanulmányozni: a mögöttes szabályok legalább olyan fontosak. A magam részéről a szerződési biztosítékok jogának változása kapcsán finoman, de határozottan arra kívánom a figyelmet felhívni, hogy a jogkeresők és a jogalkalmazók a konkrét szabályok megváltozását vagy akár változatlanul maradását (mert a kódexben erre is van példa) soha ne a jogtételüket önmagukban, vagyis egyenként szemlélve értékeljék, hanem minden esetben az egészszel egybevetve végezzék el a megszokott intézmények „korszerűségi vizsgálatát.” Az érthetőség kedvéért nézzünk egy utolsó példát, mely

– előre kell bocsátanom – nem tartozik a legegyszerűbb jogi képletek közé, előfordulási gyakorisága viszont annál nagyobb.

A szerződési biztosítékok praktikumában nem ritka – bizonyos esetekben szinte megszokottá vált –, hogy a hitelező az adós gazdasági társaság vezető tisztségviselőjével készfizető kezességet és/vagy dologi zálogkötelezettséget vállaltat a társaság tartozásaiért. A hatályos Polgári Törvénykönyv kifejezetten nem szól ilyen jogviszonyról, nem rendelkezik róla külön szabállyal, de meg sem tiltja. A Ptk. 221. § (3) bekezdése kimondja, hogy a képviselő nem járhat el, ha a szembenálló vagy ellentétesen érdekelt fél ő maga vagy akit maga képvisel. A közzétett határozatok tanúbizonysága szerint az ítélkezési gyakorlatban már nem vitás, hogy az adós és a járulékos mellékkötelezettséget vállaló személy – kezes, dologi zálogkötelezett – között elvi alapon, szerződési pozíciójuk jogi természetére nézve érdekellentét áll fenn. Ezzel szemben nem kis vita alakult ki abban a kérdésben, hogy ezen érdekellentétnek mi legyen a jogkövetkezménye: ha ugyanis tiltó szabályként nézünk a Ptk. 221. § (3) bekezdésére, akkor a képviselő által tett nyilatkozat jogszabályba ütközés miatt érvénytelen, ha viszont a képviselői jog egyszerűen hiányzónak tekintjük, akkor az álképviselő jogkövetkezményei tűnnének alkalmazhatónak. Nézetem szerint a dogmatikailag helyes jogkövetkezmény a jogszabályi rendelkezés megsértése miatti érvénytelenség, azon belül is a semmisség. A hozzáférhető jogerős ítéletek azonban egyre több esetben foglalnak állást az álképviselői szabályok alkalmazása mellett. Soha nem szerencsés, ha egy lényeges kérdésben – pl. egy jogsértő helyzet jogkövetkezményeit tekintve – a jogalkalmazás törést, erős egyenetlenséget mutat: hiszen ilyen esetekben kissé leegyszerűsítve biztosítéki szerződések léte forog kockán, akár álképviselőben gondolkodunk, akár a szigorú semmisségben.

Az új Polgári Törvénykönyv újraszabályozza a képviselői érdekellentét jogkövetkezményeit és egészen új megoldást ad. A részleteket a szűk időkeret miatt mellőzöm és csak az idevágó szakaszt idézem: 6:13. § (1) bekezdés „Ha a képviselő és a képviselt között érdekellentét van, a képviselő által tett jognyilatkozatot a képviselt megtámadhatja.” Ugyanezen § (2) bekezdése szerint „Vélelmezett az érdekellentét, ha a képviselő az ellenérdekű fél vagy annak képviselője.” A jogalkotó tehát az érdekellentét fennállását – eddig helyesen – továbbra is jogi hibának tekinti és érvénytelenségi szankciót kapcsol hozzá. Ez az érvénytelenség azonban 2014. március 15. napjától megtámadhatóságot eredményez. Ebben viszont – szerintem vitatható megoldással – a jogkövetkezményeket az álképviselői irány felé közelíti (az érdekellentéti vélelem megdöntése, a megtámadási határidő eltelte vagy a megtámadási jogról való lemondás) ahhoz hasonló helyzetet eredményez, mint az álképviselő által tett nyilatkozat utólagos jóváhagyása.

Az új kódex kötelmi jogi rendelkezései általában a jövőre szólnak: a már fennálló kötelmekkel kapcsolatos, az új Ptk. hatályba lépését követően keletkezett tényekre, megtett jognyilatkozatokra a korábbi (tehát a

jelenleg hatályos) jogszabályokat kell alkalmazni. Ez a kézenfekvő főszabály. A Ptk. hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény 51. § (1) bekezdése szerint azonban a képviselő és a képviselt közötti érdekellentét esetében a képviselő által az új Ptk. hatálybalépése előtt tett nyilatkozatokra is az új kódex rendelkezéseit – a 6:13. § (1)–(2) bekezdését – kell alkalmazni. A megtámadási határidő 2014. március 15-én kezdődik. Ez a rendelkezés folyamatban lévő jogviták esetében visszaható hatállyal lesz képes Justitia képzeletbeli serpenyőjét akár homlokegyenest ellenkező irányba billenteni.

A szerződési biztosítékok joga a polgári jog legérzékenyebb területei közé tartozik. A kódex elkészült ugyan, mégis a munka java mindannyiunk számára most kezdődik. Ma is helytálló Szászy-Schwarz Gusztáv ismert mondása, mely szerint „*Hárman tartják*

kezökben a jogot: a törvényhozó, a jogtudós és a bíró. A törvényhozó, a ki teremti, a jogtudós, a ki értelmezi és a bíró, a ki alkalmazza. Egészséges viszonyok között mindhárman egymás kezére dolgoznak. A törvényhozás nem szünetelhet, mert a haladó élet haladó rendezést kíván; a tudomány nem maradhat tétlen, mert a törvény kifejtésre szorul; és a gyakorlat nem pihenhet, mert a törvény alkalmazást követel.” Szászy-Schwarz úgy folytatta a gondolatot, hogy e három közül alkalmanként egyik-másik leállhat, ilyenkor azonban a többinek kell átvennie a feladatot. Az új Polgári Törvénykönyv hatályba lépését következő években a jogtudomány és a joggyakorlat lesznek a főszereplők, akiknek a jog kézbentartása a szó átvitt és legszorosabb értelmében véve is napi feladatuk lesz.

Leszkoven László